

1. Raport de cercetare

1.1. Situația inițială și scurtă descriere a scopului cercetării

Lipsa voinței, precum și a capacității de a împiedica ostilitatea crescândă față de romi, este vizibilă în România. Romii sînt victimele unui fenomen social general, asociat unei democrații care se dezvoltă lent: marea fisură existentă în continuare între stat și societatea civilă, care, la rîndul ei, este fragmentată. Societatea civilă sau cultura politică bine reliefată, care ar fi capabile să preia diferențierile și rupturile din interiorul societății, sînt prea slab dezvoltate și se rezumă doar la cîteva cercuri de intelectuali. Chiar și unii politicieni se folosesc tot mai frecvent de frazeologia populistă, șovină, și utilizează fără reținere declarații contra romilor pentru profilarea politicii lor naționale. Partidele de opoziție (actualele partide de guvernămînt) au o atitudine șovăitoare și temporizatoare față de cerințele și revendicările minorităților. În consecință, șansele unei solidarizări cu minoritățile, care este urgent necesară, sînt în continuă scădere. Din acest motiv, atît clarificarea fundamentală a solicitărilor minorităților, cît și susținerea energetică a acestora sînt absolut necesare pentru reglementarea relațiilor interetnice.

Pe baza inventarierii situației la fața locului și cu ajutorul unor potențiali parteneri, ar fi util să se determine strategiile și modalitățile de acțiune cu care s-ar putea realiza o clarificare a problematicii romilor precum și o sensibilizare față de situația acestora. În acest context, *Centrul Intercultural din Tîrgu-Mureș* ar putea avea un rol important.

Cercetarea de față s-a efectuat în județul Mureș, din însărcinarea Fundației Heinrich Böll, în luna octombrie 1995. În vederea inventarierii situației locale au fost selecționate următoarele localități:

- orașul *Tîrgu-Mureș*, cu cartierele sale periferice locuite de romi *Rovinari/Ady-negyed* și *Valea Rece/Hidegvölgy*;
- comuna *Crăciunești/Nyárádkarácsony*, cu o societate tradițională de romi, în adevăratul sens al cuvîntului;
- comuna *Gornești/Gernyeszeg*, în care trăiesc în majoritate romi integrați în societatea locală.

1.2. Inventarierea locală a situației romilor din județul Mureș

Conform rezultatelor oficiale ale recensămîntului din anul 1992, în județul Mureș trăiau 34.798 de romi, reprezentînd 5,7% din populația totală a județului care era de 607.298 persoane. În comparație cu alte județe, aici s-a înregistrat cea mai mare pondere a populației de romi.

Alte date statistice:

Localitate	Populație totală	Romi	%
<i>Tîrgu Mureș</i>	164.445	3.259	1,98
<i>Crăciunești</i>	4.430	948	21,39
<i>Gornești</i>	5.893	276	4,68
Acățari	4.705	372	7,90
Sîngeorgiu de Mureș	6.127	201	3,28
Band	7.587	1.013	13,35
Băgaciu	2.301	531	23,07

Bălăușeri	5.214	549	10,52
Coroisînmartin	1.617	167	10,32
Ernei	5.180	663	12,79

În general, se poate considera că cifrele comunicate oficial se referă mai ales la comunitățile de romi organizate în mod strict tradițional. Aceasta înseamnă că acei romi, care nu mai trăiesc în comunități tradiționale și au renunțat în parte la sistemele de reguli și valori ale acestora, nu sînt incluși în rezultatele oficiale. Aceștia se consideră aparținători la populația majoritară în sînul căreia trăiesc. Ponderea procentuală a romilor în populația totală *este aproximativ de trei ori mai mare* decît cea indicată în statisticile oficiale.

Fundația de romi „CASROM” din Tîrgu-Mureș apreciază numărul romilor din județul Mureș la 105.000, de unde ar rezulta o pondere procentuală de 17,29%¹.

În comuna *Gornești/Gernyeszeg*, populația de romi se apreciază a fi de 771 persoane², ceea ce ar însemna o pondere de 13,8%. În această comună trăiesc mulți romi integrați în comunitatea locală, care vorbesc în principal românește și ungurește. După 1990, la o mare parte a acestora se poate observa o renaștere a sentimentului de identitate cu grupul lor etnic de origine.

În comuna *Crăciunești/Nyárádkarácsony*, unde trăiesc comunități tradiționale de romi, estimările locale (aprox. 1000 persoane³) corespund cu cifrele comunicate oficial.

Dacă se analizează situația romilor după 1990, se pot observa trei fenomene caracteristice:

- a) Situația socio-economică catastrofală a majorității romilor;
- b) Creșterea și amplificarea sentimentelor de ostilitate față de romi, de la consolidarea prejudecăților pînă la violențe;
- c) Apariția unor începuturi de autoorganizare politică și culturală.

1.2.1. Posibilități de diferențiere a romilor

La evaluarea situației socio-economice a romilor trebuie să se țină seama de faptul că aceștia *nu* constituie o grupare omogenă. Pe bază de criterii regionale, lingvistice, culturale și sociale se pot distinge grupări diferite, între care, în parte, există diferențe considerabile.

Din punct de vedere istoric și regional, romii din România se pot împărți în două mari grupe principale: în primul rînd, cei care din punctul de vedere al originii și al domiciliului se pot numi *romi transilvăneni sau ardeleni*, iar în al doilea rînd, *romii valahi sau moldoveni*, care provin din sudul și estul României. În dezvoltarea lor istorică există o diferență foarte importantă: în timp ce în vechiul regat (regiunile sudice și estice ale României), romii au fost pînă în anii 1855/56 sclavi și nu aveau nici cele mai elementare libertăți, mare parte a romilor din Ardeal și Banat au trăit și înainte de această dată ca meșteșugari și comercianți (ambulanți) independenți.

Este demn de remarcat faptul că aceste comunități tradiționale de romi transilvăneni au reacționat mult mai flexibil la procesele de transformare economică din România de după 1990 și pot fi caracterizate prin spirit de independență și de inițiativă.

Folosirea criteriului lingvistic nu permite decît o clasificare superficială: în regiunile sudice și estice, romii vorbesc fie numai românește, fie, eventual, și limba romanes. În Transilvania, *grupările tradiționale de romi maghiari* (romi, ai căror strămoși trăiesc acolo deja de 400 de ani) sînt trilingve: ei cunosc atît limba romanes, cît și românește și ungurește (ca de exemplu în comuna *Crăciunești/Nyárádkarácsony*); *grupările tradiționale de romi români* sînt bilingve, cunoscînd atît limba romanes, cît și româna. În comunitățile de romi care trăiesc la periferia orașelor și satelor se vorbește mai ales româna sau maghiara. În așezările de la *periferia orașului Tîrgu-Mureș*, majoritatea romilor vorbesc limba maghiară,

iar o mică parte cunoaște și limba romanes. În comuna Gornești/Gernyeszeg, mare parte a romilor nu mai vorbește decât ungurește sau românește.

Pe baza meseriilor tradiționale se poate face o clasificare a romilor în diferite grupe⁴, dar acest lucru nu este astăzi în mod riguros posibil numai pentru o mică parte a tuturor romilor.

Clasificarea ce urmează se bazează mai mult pe trecutul istoric al unor familii de romi, decât pe domeniile lor de actuale de activitate.

- *Căldărari* (care realizează produse din cupru);
- *Corturari* (romi nomazi);
- *Băieși* (care împletesc coșuri din nuiele);
- *Rudari* (care realizează produse din lemn);
- *Țigani de mătase* (grup la care aparțin lăutarii și cei care se ocupă cu comerțul cu vechituri);
- *Țigani cu pălărie/Kalaposok*⁵, grup de care aparțin meseriașii și comercianții cu domiciliu stabil.

În discuțiile cu „gagiii” (denumire pentru ne-romi) denumirea de „țigan” sau „cigány” se folosește fără nici o conotație tradițională. Trebuie subliniat însă că în discuțiile dintre ei se folosește întotdeauna denumirea de *Rom/Romni* (cu pluralul *Roma*) și *Manush* (mai ales în Transilvania).

Totuși, cea mai mare parte a romilor din România nu pot fi clasificați pe baza criteriilor de mai sus. În acest sens, este vorba despre aceia care, *locuind la periferia orașelor și satelor*, nu au depășit încă nivelul *muncitorului auxiliar*. Aceștia, pe de o parte, nu au reușit să-și păstreze, respectiv să-și modernizeze nici meseriile, nici sistemul de norme și valori tradiționale, iar pe de altă parte nu au reușit să se integreze în societate. Această categorie este caracterizată de un proces de adaptare a comportamentului și a percepției sistemului de valori de sorginte mai degrabă *socială*. Tendințele de marginalizare, respectiv de segregare, se manifestă mai ales la acești romi.

Dacă luăm în considerare *criteriile sociale*, mai apare încă o categorie, și anume a celor care au hotărât din proprie inițiativă să evadeze din comunitățile de romi și trăiesc dispersați în cadrul populației majoritare sau tind către acest lucru. Din această categorie fac parte și aceia care, grație unei pregătiri de specialitate sau a unui post cu posibilități de avansare, se pot considera *integrați din punct de vedere profesional* și, în consecință, și *social*. În această categorie se încadrează o mare parte a membrilor comunității de romi din *comuna Gornești/Gernyeszeg*, unde trebuie totodată subliniată renașterea sentimentului de identitate proprie, fenomen care se poate constata începând cu anul 1990.

1.2.1.1. Comunități tradiționale de romi în comuna Crăciunești/Nyárádkarácsony

În Transilvania se găsesc multe comunități tradiționale de romi. Este vorba de acele grupuri ai căror membri își exercită cel puțin parțial meseriile tradiționale și, în plus, fac și comerț.

În registrele de stare civilă ale parohiei reformate din Crăciunești/Nyárádkarácsony romii sînt menționați pentru prima dată în jurul anului 1700. Atunci, aceștia trăiau la marginea satului sau în afara acestuia, în corturi. Abia începînd din anii 1960, romii denumiți în acea perioadă „corturari” au început să-și cumpere sau să-și construiască case la marginea satului. În ceea ce privește meseriile, ei erau caracterizați printr-o iscusință deosebită: cei care prelucrau cuprul confecționau cazane pentru distilarea țuicii, căzi, ibrice pentru cafea, precum și alte obiecte de uz casnic; tinichigii executau, pe bază de comenzi, jgheaburi de streășină. Calitatea produselor lor a fost apreciată de locuitorii comunei, care le-au solicitat în continuare. În timpul verii, ei își expuneau și vindeau produsele pe piețele Transilvaniei.

Femeile, care strîngeau ciuperci, fructe și pene, le ofereau pe acestea în orașe, la schimb contra unor obiecte de uz casnic sau a hainelor uzate.

Migrarea comunităților de romi spre centrul satului a început acum aproximativ 20 de ani. În ziua de azi, locuitorii de pe strada principală a satului sînt în proporție de peste o treime romi. Datorită fenomenului de îmbătrînire care apare la populația maghiară majoritară (tinerii plecînd la oraș, datorită șanselor mai mari de a-și găsi locuri de muncă mai bune), se poate prevedea că peste aproximativ 15 ani *Crăciunești/Nyárádkarácsony* va fi un sat omogen de romi.

În satul *Crăciunești/Nyárádkarácsony* s-a putut constata că, după 1990, datorită modificării condițiilor economice, comunitățile tradiționale de romi au găsit **noi alternative** și s-au orientat către **economia de piață**. *Talentul lor deosebit pentru tratative, bunele lor cunoștințe despre piață și existența unei vaste rețele de relații* le-au facilitat accesul în domeniul comercial. Formele tradiționale de realizare a cîștigurilor au fost modificate după posibilitățile sezoniere și în funcție de cererile pieții, sau înlocuite cu altele.

Dintre caracteristicile marcante ale comunităților tradiționale de romi fac parte păstrarea structurii marii familii tradiționale, solidaritatea de grup și puternica lor conștiință de sine, precum și orientarea strictă după normele și sistemul de valori tradițional. În aceste comunități de romi există o repartiție diferențiată a sarcinilor și a rolurilor în familie, care se aplică atît în activitățile cotidiene, cît și în activitățile economice.

În paralel cu consolidarea poziției lor economice (ca meșteșugari apreciați și comercianți respectați), se poate observa o tendință mai pregnantă, direcționată înspre exteriorul comunității, de acomodare la modul de viață al clasei mijlocii: se pune un accent deosebit pe construcția de case, respectiv pe condițiile de locuit — dotarea cu telefon, televizor, încălzire centrală cu gaze, instalații de apă curentă — precum și pe achiziționarea unui autoturism. În plus, membrii comunităților tradiționale de romi insistă pentru înscrierea copiilor lor într-o școală elementară, unde să aprobe cel puțin cinci sau șase clase.

În discuțiile purtate cu diferite familii de romi s-a pus și problema dacă există tendințe de solidarizare cu romii marginalizați, pauperizați sau, eventual, de sprijinire a acestora. A rezultat în mod clar că situația economică stabilă și, mai ales, structura stabilă a grupelor, este opusă oricărei solidarizări. Din punctul de vedere al comunităților tradiționale, acei romi care au abandonat de mult sistemele de norme și valori tradiționale, și trăiesc la marginea satelor și orașelor, nu mai fac parte din comunitate și nu se dorește stabilirea de relații cu ei. Comunitățile stabile, tradiționale, se consideră pe sine ca o grupare elitară și sînt mîndre că au făcut „carieră” în calitate de romi. Modul de viață al romilor pauperizați este condamnat de aceste comunități și considerat ca „înapoiat”, accentuîndu-se delimitarea clară față de aceștia.

1.2.1.2. Romi supuși tendințelor de marginalizare

Cartierele Rovinari/Ady-negyed și Valea Rece/Hidegvölgy

În domeniul economiei, România mai suferă și astăzi urmările catastrofale ale politicii regimului ceaușist, politică care pînă acum încă nu a fost reformată decît parțial. Pentru majoritatea romilor, reformele economice introduse pînă în prezent au dus la o înrăutățire a situației lor din acest punct de vedere. În raportul OIM din 1991 se arată că „în contextul unei reorientări economice generale” mai ales „comunitățile de romi neintegrate social, respectiv membrii acestora, sînt în pericol să-și piardă primii locurile lor de muncă și în consecință să fie și mai marginalizați”⁶. Această tendință de marginalizare nu afectează totalitatea populației de romi, ci numai acea *majoritate care este cuprinsă în clasa defavorizată*.

În mod simbolic, această situație se poate reprezenta pe baza modului lor de a locui. Cartiere periferice de romi la sate și orașe există în toată România; ca exemple de caz au fost alese cartierele *Rovinari/Ady-negyed* și *Valea Rece/Hidegvölgy* de la marginea orașului Tîrgu-Mureș.

Cartierul *Rovinari* a fost construit în anii '70, în contextul industrializării forțate a orașului Tîrgu-Mureș, pentru forța de muncă importată. De la mijlocul anilor '80 aici trăiesc în majoritate romi.

Cartierul de romi *Valea Rece/Hidegvölgy* există din secolul al XIX-lea. Casele, respectiv colibele din această colonie au fost construite de romii înșiși, folosind în general lut sau chirpici. În ultimii ani, aici s-au mutat și numeroase familii din cartierul *Rovinari*.

Modul în care vechile norme și relații și-au pierdut valabilitatea se poate constata în ambele cartiere amintite mai sus. Aspectul cel mai marcant este sărăcia și formele specifice de trai care decurg din aceasta (comportament, obiceiuri, etc.). Acestea diferă atât de cele ale comunităților tradiționale de romi, cât și de cele ale societății majoritare.

Modul de viață rezultat din sărăcie are următoarele caracteristici: lupta continuă pentru supraviețuire, lipsa de calificare profesională, venituri reduse, schimbări continue ale ocupației, utilizarea de obiecte de uz casnic și de îmbrăcăminte uzate și numărul mare de copii (în medie trei până la zece copii de familie). De sărăcie se leagă și următoarele fenomene psihice: orientarea exclusivă către prezentul imediat, disponibilitate redusă pentru a face planuri de viitor, sentimentul de resemnare ș.a. Posibilitățile de a crea perspective propriilor copii sînt reduse, respectiv inexistente. Deoarece aceste trăsături de bază și forme de manifestare de multe ori nu corespund cu normele de comportare ale populației medii, *față de aceștia apar mult prea repede mecanisme de izolare și de sancționare a lor*. Totuși, în condițiile socio-economice existente, aceste trăsături de bază și de comportament se dovedesc a fi singurele raționale și utile.

Sociologul maghiar István Kemény a subliniat în cercetările sale inexistența unei „culturi sau subculturi a romilor”, ci existența de fapt a unei „subculturi a celor defavorizați”, de care aparține o mare parte a diferitor grupuri de romi⁷. Această constatare este valabilă și în condițiile existente în România. Din punct de vedere sociologic, sărăcia este o rezultată a fenomenelor socio-economice și a mecanismelor de izolare care decurg din acestea (și care se aplică de fapt tuturor domeniilor vieții). „Subcultura sărăciei” este o reacție la condițiile socio-economice date, adică o *strategie de supraviețuire*. Dacă se dorește o înțelegere a „subculturii celor defavorizați”, este nevoie de o perspectivă globală. În consecință, nu trebuie analizată separat structura internă a subculturii și nu trebuie trase concluzii pe baza obiceiurilor, comportamentului și a modului de gândire revelate, ci trebuie studiat mediul social în care ia naștere și se păstrează sărăcia, precum și condițiile economice obiective. Numai astfel se va putea constata că modul de viață al celor defavorizați (subcultura) posedă o structură care, față de condițiile date, este rațională și le asigură celor în cauză un minim de prestigiu, satisfacție și siguranță în mediul în care trăiesc, făcîndu-le astfel viața mai suportabilă.

Ceea ce se poate remarca ușor în aceste cartiere este numărul mare de șomeri, cu mult peste media generală. Această situație se datorează, pe de o parte, *atitudinii ostile față de romi a patronilor*, iar pe de altă parte, *nivelului mizerabil de educație și pregătire profesională a romilor înșiși*. Cel puțin parțial, acestea reprezintă consecințele unei politici greșite de integrare și de utilizare a forței de muncă a romilor dusă de guvernul socialist în perioada 1945-1989. Preocupările pentru integrare erau limitate la piața forței de muncă și se concentrău mai ales asupra nivelurilor inferioare de calificare, fără a oferi șanse pentru o pregătire mai bună, respectiv pentru avansare pe scara socială. Romii erau menținuți pe treapta de salarizare minimă, în calitate de *muncitori necalificați* sau *auxiliari*. Nivelul veniturilor, domeniile de activitate precum și statutul lor social demonstrează faptul că le erau alocate doar unele nișe periferice de pe piața statală a forței de muncă. Domeniile tipice de activitate erau construcțiile, construcția de drumuri, curățenia străzilor și a clădirilor, precum și activități ajutătoare în industrie. În câteva domenii se poate observa tendința de a clasifica unele activități ca specifice romilor: aproape întotdeauna este vorba de activități pe care restul

muncitorilor fie nu vrea să le execute, fie solicită efort fizic mărit sau sînt dăunătoare sănătății și, în plus, sînt prost remunerate și nu prezintă posibilități de avansare.

Locuri de muncă din această categorie, care și în viitor vor fi ocupate de romi, sînt ridicarea deșeurilor menajere, curățirea străzilor și clădirilor precum și încărcarea-descărcarea.

Prin închiderea, respectiv restructurarea unor întreprinderi și complexe industriale nerentabile după 1990, și-au pierdut locurile de muncă în primul rînd muncitorii necalificați și auxiliari, printre ei o mare parte din romii din cartierele periferice ale orașului Tîrgu-Mureș. În ultimii 2-4 ani s-a înregistrat o creștere rapidă a șomajului la locuitorii cartierului de romi *Rovinari*. Consecința imediată a fost incapacitatea lor de plată, astfel încît multe familii nu au mai fost în stare să-și plătească nici chiria, nici consumurile de energie electrică, gaz și apă, în momentul de față furnizarea acestora fiind oprită în multe apartamente. Datoriile lor (chirie, gaz și energie electrică) sînt și ele deosebit de mari. Multe familii au primit deja din partea primăriei somații de evacuare, în acest fel consolidîndu-se statutul lor de „rezidenți ilegali”.

Nu există date statistice riguroase despre șomajul în rîndurile romilor, pe de o parte deoarece statisticile oficiale nu iau în considerare criteriul etnic, pe de altă parte deoarece mulți romi — în lipsa unor documente cum ar fi cartea de muncă sau cele certificînd domiciliul stabil — nu se pot înregistra ca șomeri sau ca solicitanți de locuri de muncă.

Conform datelor statisticii oficiale⁸, numărul „șomerilor înregistrați” în județul Mureș era în octombrie 1995 de 37.623 persoane. Dintre aceștia, 6.201 de persoane primeau ajutor de șomaj, 14.881 de persoane primeau alocație de sprijin și 16.541 de persoane nici un fel de sprijin (deoarece nu îndeplineau condițiile stipulate de Legea nr. 1/1991 pentru asigurarea socială a șomerilor). Rata șomajului în județul Mureș era în 1991 de 2,2%, în 1992 de 7,3%, iar între 1993 și 1995 a crescut pînă la 12-14%. Prognozele stabilesc că „3/4 din șomeri vor proveni și în viitor din Tîrgu-Mureș, Sighișoara și Reghin” iar „grupurile cele mai afectate vor fi și în continuare femeile, persoanele sub 30 de ani precum și muncitorii simpli”. Trecerea sub tăcere în datele de mai sus a șomajului acut din rîndurile romilor vorbește de la sine. Pe de altă parte, tabuizarea pauperizării majorității romilor, condiționată economic, lasă din nou spațiu liber pentru consolidarea unor prejudecăți (cum că ei ar fi „leneși”, „asociali” și „necivilizați”).

Modalitățile și condițiile actuale pentru asigurarea socială a șomerilor⁹, precum și noua **lege pentru ajutorul social**¹⁰ sînt neliniștitoare, deoarece pentru o parte a romilor (de ex. cei din cartierele *Rovinari* și *Valea Rece*) acestea nu sînt de nici un folos – ei pur și simplu nu pot apela la ele.

Ajutorul de șomaj, în valoare de 55-60% din ultimul salariu, se acordă pentru o perioadă de 270 de zile calendaristice. După aceasta mai există alocația de sprijin, în valoare de 40% din ultimul salariu, pentru o perioadă de 18 luni. Începînd cu 1 septembrie 1995, există posibilitatea ca după această perioadă, respectiv în cazul unui venit foarte redus, să se solicite un ajutor social.

Pentru înregistrarea ca șomer este nevoie de următoarele acte¹¹: solicitare pentru repartizarea unui loc de muncă; buletin de identitate cu viza de domiciliu; certificat medical; certificate de școlarizare și calificare (originale și copii); adeverință din partea administrațiilor locale, care să certifice lipsa proprietății unui teren; dovadă eliberată de oficiul financiar, care să certifice lipsa de venituri proprii; o declarație pe răspundere proprie că nu există nici o relație de muncă; cartea de muncă și adeverința ultimului salariu brut de la ultimul loc se muncă, ș.a.m.d.

Abstracție făcînd că locuitorii acestor colonii nu au cunoștințe și experiență în contactul cu procesele birocratice (cum și de unde trebuie solicitate actele, de ce este nevoie pentru a le obține) și au serioase dificultăți în completarea sau elaborarea unor cereri, „domiciliul lor ilegal”, respectiv datoriile lor (chirie, energie electrică, gaz) le blochează a

priori posibilitatea de a prezenta documentele și dovezile necesare pentru obținerea vreunui sprijin.

Deoarece majoritatea lor au efectuat doar lucrări ajutătoare, mereu în alt loc, le lipsește cartea de muncă necesară pentru înregistrarea ca șomeri. Dacă aceasta nu există și nu este confirmabilă, în caz de boală, ei nu au nici dreptul la medicamente gratuite sau compensate.

Chiar și pentru asistența medicală gratuită a săracilor (cu venituri mici, sau lipsiți de venituri) este nevoie de o dovadă de sărăcie eliberată de consiliul local — dar numai dacă există înregistrarea ca șomer sau ca solicitant de ajutor social. În consecință, mulți romi sînt excluși din sistemul legal de asistență medicală. Atît condițiile catastrofale de locuit (lipsa apei calde și a încălzirii, conducînd la degradarea locuințelor), cît și asistența medicală deficitară duc la răspîndirea de boli cum ar fi reumatismul, astmul bronșic și tuberculoza.

În scopul reducerii șomajului, începînd din anul 1991, statul a inițiat și efectuat cursuri de calificare și recalificare a șomerilor. Aceste cursuri (oferite pînă în prezent la aproximativ 1.000 de șomeri pe an) se orientează după necesitățile pieței forței de muncă: în primul rînd se formează și califică șomeri în domeniul utilizării computerelor, a contabilității în sistemele de prelucrare electronică a datelor, ca zidari, instalatori, personal de birou etc. Asemenea „*programe de reintegrare*” nici nu intră în discuție pentru romii din coloniile periferice.

În cursul diferitor interviuri s-a ridicat problema în ce măsură există posibilitatea intrării romilor în sectorul particular, acesta fiind pe cale să se dezvolte. Elementele de bază pentru înființarea unei întreprinderi particulare sînt capitalul inițial, know-how-ul și cunoștințele de marketing. Această categorie a populației nu dispune de asemenea premise.

Ministerul Muncii prevede măsuri de reducere a șomajului, ca de exemplu prin acordarea de credite în condiții avantajoase șomerilor care doresc să înființeze întreprinderi productive sau întreprinderilor mici și mijlocii care angajează cel puțin 50% din personalul lor din rîndurile șomerilor. Nu constituie nici un secret că romii vor profita cel mai puțin de pe urma unor asemenea măsuri. Șansele obținerii unui loc de muncă rămîn în continuare minime, iar pentru a-și hrăni familiile, le rămîne doar fie drumul înspre economia ilicită, caracterizată de atributele ilegalității și criminalității, fie preluarea unor munci auxiliare sau sezoniere, mereu schimbătoare, care nu asigură nici o protecție socială. Mulți dintre ei trăiesc de la mîna la gură, în adevăratul sens al cuvîntului.

Consecințele evoluției observate sînt mai mult decît îngrijorătoare. Majoritatea romilor va fi în continuare disponibilă ca o forță de muncă necalificată și neșcolarizată. În viitor, integrarea lor în muncă va deveni și mai dificilă, deoarece ca urmare a modernizării și restructurării continue a economiei, va crește mai ales cererea pentru forța de muncă calificată. Diferențierea socială, culturală și de pregătire dintre această parte a populației de romi și populația majoritară se va accentua. Contradicția dintre așteptările nutrite față de noua ordine socială, implicînd și speranța ameliorării situației sociale proprii, și situația de fapt — înrăutățirea condițiilor de viață — devine tot mai pregnantă. Prăpastia dintre romii pauperizați și restul populației devine tot mai adîncă și mai greu de înlăturat.

Generația următoare va avea un nivel de educație și pregătire mult mai redus decît cea actuală și va porni în viață sub auspicii și mai proaste. Lipsa de locuri de muncă va produce și în continuare tot sărăcie. Pînă în momentul de față, există puține semnale din partea guvernului care să demonstreze dorința acestuia de a îmbunătăți situația catastrofală existentă prin măsuri educative sau printr-o politică adecvată pe piața forței de muncă. Pe de o parte, nu se încearcă realizarea unor modele experimentale din lipsă de mijloace financiare, iar pe de altă parte, cooperarea direcționată și fundamentală este împiedicată de lipsa de solidaritate dintre diferitele organizații ale romilor.

1.2.2. Situația educațională

1.2.2.1. Situația școlară din județul Mureș

Oficiul de statistică din Tîrgu-Mureș a comunicat următoarele date referitoare la structura de vîrstă și situația educațională a romilor din județul Mureș:

Structura de vîrstă			
Vîrsta	Nr. persoane	Vîrsta	Nr. persoane
0-4	5.362	40-44	1.601
5-9	4.380	45-49	1.179
10-14	4.040	50-54	1.122
15-19	4.134	55-59	1.037
20-24	3.393	60-64	768
25-29	2.102	65-69	504
30-34	2.147	70-74	291
35-39	2.078	75 și peste	260

Față de raportul procentual înregistrat pe totalul populației, procentajul copiilor și al persoanelor sub 30 de ani este sensibil mai mare. Vîrsta medie la nivelul țării este de 35,85 ani, în timp ce la populația de romi aceasta este de numai 21,65. Dacă, raportat la totalul populației, numărul persoanelor peste 60 de ani reprezintă 17,4%, la romi această cifră nu este decît de 5,2%.

Structura educațională	
Copii romi în școlile elementare, clasele I-IV	9.325
clasele V-VIII	6.906
în licee, clasele IX-XIII	401
în școlile profesionale	1.300
în colegii	22
Romi care au absolvit o școală superioară	17
Romi fără nici o pregătire școlară	5.058

Inventarierea situației locale, precum și evaluarea interviurilor efectuate, relevă deficiențele de educație la romi, dar trebuie făcută o diferențiere. Comunitățile tradiționale de romi au acceptat necesitatea pregătirii copiilor lor la o școală generală. Membrii acestor comunități dispun și de mijloacele materiale pentru asigurarea acestei pregătiri. În comuna *Crăciunești/Nyárádkarácsony*, aproape toți copiii romi frecventează școala, chiar dacă de regulă fetele părăsesc școala după clasa a IV-a, iar băieții după clasele VI-VIII. În ce privește frecvența, la băieți aceasta este neregulată, cu mai multe absențe, deoarece aceștia își acompaniază tații în drumurile lor legate de activitatea comercială. Pregătirea fetelor pentru măritiș și pentru a deveni mame începe de timpuriu, cam de la vîrsta de 11 ani, în timp ce băieții calcă în general pe urmele taților și se pregătesc să devină meseriași sau comercianți. La școala elementară din Crăciunești, cu ocazia vizitării acesteia, s-a putut vedea că dimineața au loc cursurile secției maghiare, clasele I-IV. Compoziția etnică a acestor clase arată că aici există 1/3 pînă la 2/3 copii romi. După masă au loc cursurile secției române și ale clasei omogene de romi. Secția română constă dintr-o așa-zisă clasă simultană, la care participă împreună în total 20 de copii romi, elevi de clasa I, III și IV. În clasa omogenă de romi (clasa I) nu sînt înscriși decît 9 copii, din care doar 3-4 copii frecventează regulat cursurile.

În comuna *Gornești/Gernyeszeg*, unde trăiesc familii de romi integrate, frecvența la cursuri este regulată, iar părinții copiilor insistă ca aceștia să obțină, după absolvirea școlii generale, o pregătire profesională corespunzătoare.

Pregătirea școlară deficitară se constată mai ales la romii pauperizați și marginalizați, și nu se întrevăd, pe termen mediu sau lung, indicii de schimbare a acestei situații. Factorii care contribuie la pregătirea școlară mizerabilă sînt complecși și vor fi prezentați în cele ce urmează numai schițat și pe bază de exemple:

Exemplul Școlii generale nr. 12 din Tg. Mureș, din strada Libertății

Școlarizarea copiilor se efectuează de regulă în cartierul unde aceștia domiciliază și sînt înregistrați. În conformitate cu acest principiu, o parte a copiilor romi din cartierul *Rovinari* ar trebui să fie școlarizați la Școala generală nr. 13, dar din cauza reținerilor manifestate de personalul didactic și de părinți, toți copiii romi din acest cartier au fost îndrumați la Școala generală nr. 12. Aceasta cuprinde aproximativ 500 de copii, din care 2/3 sînt romi. Ei se găsesc atît în secția română, cît și în secția maghiară.

În anul școlar 1995/96 aici a luat ființă o clasă omogenă de copii romi (clasa I), cu o învățătoare romă. Din cei 15 copii înscriși, aproximativ 10 frecventează regulat cursurile, care au loc între orele 12-16. Limba de predare este româna, iar o oră pe zi se predă în limba romanes.

Legea învățămîntului din România¹² prevede că pentru copiii care, din diferite motive, nu au putut absolvi o școală elementară pînă la împlinirea vârstei de 14 ani, se vor organiza „clase de recuperare”. În momentul de față, în județul Mureș există în general numai „clase de recuperare” pentru copiii romi. În cadrul Școlii generale nr. 12 funcționează din anul școlar 1993/94 o „clasă de recuperare-romi”, în care au fost înscriși 18 copii în vîrstă de 8-14 ani. În această clasă specială, copii de diferite vârste au posibilitatea ca în termen de patru ani să poată absolvi o școală elementară. Din cei 18 elevi înscriși inițial, 14 tocmai au început clasa a IV-a.

Din interviurile efectuate cu directorul adjunct al școlii, învățătoarea romă și cea a „clasei de recuperare”, precum și cu copiii prezenți, se desprind următoarele problematice și dificultăți:

a) Dificultăți materiale

Multe familii de romi nu conștientizează interdependența educației instituționalizate (grădiniță și școală) cu problemele existenței de zi cu zi, cu lupta cotidiană pentru supraviețuire. Lipsurile materiale sînt enorme, copiii numai cu greu pot fi hrăniți și îmbrăcați corespunzător, în funcție de condițiile meteorologice.

Cei 11 copii din *clasa omogenă de romi* intervievați provin din familii care cuprind *trei pînă la nouă copii sub 15 ani*, iar singurul venit este cel al tatălui. Acest venit nu este suficient nici pentru ridicarea nivelului de trai, nici pentru mutarea în alt cartier sau pentru procurarea unei locuințe acceptabile, nici pentru școlarizarea copiilor, ci abia dacă le asigură supraviețuirea. Cinci dintre copiii chestionați au vîrsta prescrisă pentru școlarizare (6-7 ani), restul de șase copii au 8-12 ani și motivează tîrzia lor înscriere la școală cu diferite probleme familiale. Datorită situației materiale precare, acești copii nu sînt îmbrăcați și echipați corespunzător, mulți sînt subnutriți și vin flămînzi la școală.

În clasele mixte române și maghiare, unii dintre copiii romi sînt evitați de colegii lor, de exemplu din pricina hainelor lor jerpelite sau aspectului lor neîngrijit. Deoarece copiii romi reacționează în felul lor specific la ironiile și batjocura celorlalți copii, ei ajung în conflict cu personalul didactic. Presiunea psihică care derivă din situația școlară, ca și stigmatizarea cotidiană din afara școlii reduc motivația pentru învățatură. Rezultatul este un număr mare de repetenți, care în final părăsesc școala cu cunoștințe insuficient însușite (conform Legii învățămîntului, frecventarea școlii este obligatorie doar pînă la vîrsta de 16 ani) sau sînt mutați în școli ajutoare.

b) Dificultăți lingvistice

Dificultățile lingvistice ale copiilor romi nu sînt legate exclusiv de cunoașterea insuficientă a limbii române sau maghiare, ci trebuie considerate și ca un efect al situației lor

sociale. Este un fapt recunoscut că folosirea limbii se transmite copiilor în mod diferit, funcție de pătura socială din care provin. În școală se utilizează în general limbajul clasei de mijloc, motiv pentru care copiii de muncitori și, în special, de romi, pornesc de la început cu un handicap. Copiii romi nu cunosc o serie de noțiuni abstracte și nici denumirea unor obiecte care nu există în mediul în care trăiesc.

Aceste dificultăți inițiale s-ar putea înlătura printr-o educație preșcolară (grădiniță), dar accesul copiilor romi în acestea este mărginit, pe de o parte datorită mijloacelor materiale reduse ale familiilor lor, pe de altă parte datorită existenței barierelor create de prejudecățile față de romii pauperizați și marginalizați. Nici un copil din coloniile periferice ale orașului Tîrgu-Mureș nu a urmat programul vreunei grădinițe.

Una din soluții ar fi utilizarea de învățători romi, care cunosc situația socială a acestor copii. Primii învățători romi pregătiți în județul Mureș și-au început activitatea în anul școlar 1995/96 la nou createle clase omogene de romi (vezi cap. 1.2.2.2.). Stimularea pregătirii de învățători romi ar putea duce, pe termen lung, la ameliorarea acestei situații.

c) Absurdități administrative

În România, absolvirea de 8 clase primare este obligatorie, dar există multe căi pentru ocolirea acestei obligații.

Tendențele multor părinți de a eluda această obligație sînt de multe ori, chiar și neintenționat, facilitate de învățători, inspectorate școlare și medici. Părinții se adresează acestora și invocă diferite motive pentru a obține scutirea copiilor de școlarizarea obligatorie. Structura de vîrstă a nou înființatelor clase omogene de romi din *Școala generală nr. 12 din Tîrgu-Mureș și Școala elementară din Crăciunești* demonstrează că mai mult de jumătate din copii împliniseră de acum 2-5 ani vîrsta necesară înscrierii la școală.

Un alt drum care ocolește școala elementară este dirijarea copiilor către așa-zisele școli ajutătoare. În acestea se regăsește o parte a copiilor romi, care au fost transferați aici datorită comportării proaste sau deoarece deranjau procesul de învățămînt.

Exemplul *Casei de copii cu școală ajutătoare* din Tîrgu-Mureș, strada Mărăști nr. 8.

În Tîrgu-Mureș există două „școli ajutătoare” (o casă de copii cu școală ajutătoare, precum și o școală ajutătoare) care corespund cu așa-zisele „școli speciale cu pedagogie terapeutică”. Conform Legii învățămîntului, aceste școli sînt destinate pentru „preșcolari și școlari cu deficiențe mentale, fizice, senzoriale, socio-afective, precum și de comportament și vorbire”¹³. Decizia de îndrumare spre aceste școli aparținea pînă nu demult unei comisii, constînd din psihologi, medici pediatri și cadre didactice din cadrul „Laboratorului de sănătate mentală”. După intrarea în vigoare a noii Legi a învățămîntului, această decizie intră în competența unei „Comisii de expertiză” din cadrul Inspectoratului școlar. Această deplasare a competențelor nu modifică însă cu nimic procesul decizional propriu-zis.

În „Casa de copii cu școală ajutătoare”, pe lîngă copii cu handicap fizic sau psihic se găsesc și așa-zisi „copii cu deficiențe de comportament” (copii răi), precum și orfani. Decizia de încadrare a copiilor orfani în casele de copii cu școli ajutătoare aparține *Comisiei pentru ocrotirea minorilor*, din subordinea Prefecturii¹⁴. Se poate presupune că o parte din copiii orfani ar putea frecventa cursurile unei școli elementare normale.

În cursul discuțiilor s-a pus problema în ce măsură este realistă propunerea de reîncadrare în școli elementare normale a cîtorva copii, care nu prezintă handicap fizic sau mental. Din cele relatate de directorul „Casei de copii cu școală ajutătoare”, au existat cazuri în care copii ale căror performanțe au depășit așteptările, au fost transferați într-o școală elementară după absolvirea clasei I sau a II-a. Reorientarea către o școală normală nu este posibilă decît în primele două clase; în realitate, numărul copiilor transferați dintr-o școală ajutătoare într-una normală este minim.

După absolvirea clasei a VIII-a la școala ajutătoare, elevii au atins nivelul clasei a IV-a, adică știu să scrie și să citească. Școala încearcă să obțină pentru acești copii cel puțin un loc de ucenic, lucru dificil în condițiile în care numărul de locuri de acest fel este foarte redus.

La „*Casa de copii cu școală ajutătoare*” din Tîrgu-Mureș au fost înscriși în anul școlar 1995/96 un număr de 422 de copii: 61 *elevi externi*, pe care părinții îi aduc dimineața la școală și îi iau după-masa acasă; 196 *elevi interni*, care locuiesc în cămin în timpul anului școlar, și 165 de *copii orfani*. Din cei 422 de elevi, conform informațiilor furnizate de director cam 60% sînt romi, 20% români și 20% maghiari. Este demn de remarcat faptul că în „Casa de copii cu școală ajutătoare” vizitată, condițiile — hrana regulată, cazarea și îmbrăcămintea — sînt mult mai bune decît în casa părintească sau, respectiv, în colonia de romi.

Politica educațională demonstrează în practică unele fenomene îngrijorătoare. Sistemul școlar, privit în ansamblu, se dovedește incapabil să reducă efectele situației sociale, care, la rîndul ei, influențează educația școlară. Rămînerile în urmă constatate în dezvoltarea cognitivă a copiilor romi, care provin atît din dificultățile lingvistice, cît și din situația lor socio-culturală defavorabilă, sînt echivalente atît la înscrierea în școală, cît și în timpul școlarizării cu o „incapacitate intelectuală”. Drept urmare, un mare procentaj de copii romi sînt îndreptați spre școlile ajutătoare, create de fapt pentru copii cu handicap fizic sau mental. Fatal este că copiii romi (dar și copiii români sau maghiari, provenind din familii defavorizate din punct de vedere socio-cultural), care la înscrierea în școală nu erau handicapați mental, datorită faptului că în aceste școli ajutătoare sînt subsolicitați, la absolvire părăsesc școala cu o pregătire precară și, în consecință, au șanse reduse de integrare într-o viață activă.

Tendința din sectorul educațional face ca tot mai puțini copii romi să absolute școala elementară și să aibă acces la o pregătire profesională. Marea majoritate a copiilor romi se va regăsi și în viitor în „clasele de recuperare”, „clasele omogene de romi” și în școlile ajutătoare. La absolvire, aceștia — în cel mai bun caz — abia vor ști să scrie și să citească, iar accesul la o pregătire superioară sau profesională este realizabil doar pentru foarte puțini dintre ei.

Posibilitatea de a recupera deficiențele inițiale (deci rămînerile în urmă care provin din diferențele culturale, sociale și etnice) în cadrul „claselor de recuperare”, „claselor omogene de romi” și în școlile ajutătoare, și de a trece eventual într-o școală normală, este practic inexistentă. Pe de o parte, cerințele din aceste clase sînt prea reduse pentru a oferi o șansă pentru această trecere, iar pe de altă parte, învățătorii sînt de regulă suprasolicitați și insuficient pregătiți pentru a răspunde necesităților reale și pentru recuperarea deficiențelor inițiale ale copiilor romi. În plus, dotarea materială aferentă acestor clase și școli este semnificativ mai slabă decît cea a școlilor normale. Cu toate că în „clasele omogene de romi” este prevăzută o oră pe zi pentru predarea în limba romanes, nu există material didactic adecvat acestei activități, cum ar fi de exemplu un abecedar în limba romanes.

Impasul în care se găsește politica educațională pentru majoritatea romilor nu a fost, pînă în momentul de față, nici sesizat și nici tratat tematic de către societatea majoritară. Chiar și din partea organizațiilor de romi lipsește inițiativa discutării acestei probleme, ca și un plan de acțiune pentru găsirea de soluții posibile.

1.2.2.2. Formarea învățătorilor romi

Pînă în 1989, învățămîntul în limba maternă a romilor nu era prevăzut la nici un nivel educațional: nu existau nici grădinițe, nici școli în care să se predea limba romanes. În contrast cu „minoritățile recunoscute” (germană, maghiară, ucraineană etc.), nu era preconizată pregătirea de educatori sau învățători pentru minoritatea romilor.

După 1990, cîteva dintre nou înființatele organizații ale romilor s-au mobilizat în vederea organizării predării limbii romanes pentru copiii romi *din școlile românești, respectiv din secțiile române ale școlilor elementare*. Deoarece nu existau suficienți învățători romi

calificați, s-a acționat în primul rând pentru crearea de clase în vederea formării de astfel de cadre pentru învățământul elementar. În anul școlar 1990/91 s-au organizat câte o astfel de clasă la Liceele Pedagogice din Tîrgu-Mureș, Bacău și București, unde s-au înscris în total 55 de tineri.¹⁵

Modelul experimental de la *Liceul Pedagogic din Tîrgu-Mureș*:

Pe baza unei aprobări a Ministerului Învățământului din România, în septembrie 1990 a luat ființă o clasă de romi în cadrul Liceului Pedagogic (Liceul „Mihai Eminescu”) din Tîrgu-Mureș.

Aici s-au înscris și au început cursurile pentru a deveni învățători, un număr de 18 tineri romi. Durata studiilor a fost prevăzută să fie de 4 ani, plus un an de practică. În vara anului 1995, 15 tineri au absolvit cursurile.¹⁶ Opt dintre aceștia, care au reușit la examenul de absolvire, au fost repartizați și încadrați cu funcție de bază la școli elementare din diferite localități ale județului ca învățători la clasele I-IV. Restul de șapte tinere, care nu au reușit la examenul de absolvire, au primit un accept verbal din partea Inspectoratului școlar, pe baza căruia au dreptul să funcționeze ca învățători la ciclul primar, dacă există 15 copii romi înscriși, cu obligația de a recupera examenul de absolvire. Aceste tinere învățătoare au recrutat, cu ajutorul organizației Uniunea Romilor din județul Mureș, copii romi și au înființat astfel primele *clase omogene de romi*.¹⁷

Din punct de vedere formal, formarea învățătorilor romi astfel inițiată reprezintă un model pozitiv, fiind prima ocazie în care s-au pregătit cadre didactice din rîndul romilor pentru școlile elementare. În plus, după cum a reieșit din discuțiile purtate cu aceștia, ei sînt foarte motivați și convinși că reprezintă un exemplu pentru grupul lor etnic. Pe lângă consolidarea identității romilor obținută astfel, este posibil ca pe această bază să demareze schimbări de perspectivă, care datorită efectului multiplicator pe care-l conțin ar putea produce în viitor schimbări pozitive în direcția soluționării acestei probleme.

La o analiză mai atentă a procesului formării învățătorilor romi apar însă anumite *contradicții, neconcordanțe* și, respectiv, *jumătăți de măsură*. În timp ce pentru primul an de pregătire, 1990/91, în clasele VII ale școlilor generale din județ s-au făcut anunțuri referitoare la demararea acestei pregătiri, iar Uniunea Romilor din Județul Mureș s-a străduit să motiveze un număr relativ mare de tineri romi pentru a deveni învățători, asemenea strategii de mobilizare nu s-au mai folosit în anii următori. Ca urmare, s-au înregistrat prea puține — sau chiar deloc! — cereri de înscriere și ca atare în acest moment nu mai are loc continuarea procesului de instruire. De aici rezultă că a fost vorba doar de un model, de un exemplu de vitrină, și nu se tinde spre realizarea continuității procesului de formare a învățătorilor romi.

Denumirea oficială a noilor învățători este „*cadre didactice pregătite pentru predarea în limba romanes*”, de unde s-ar putea trage concluzia că procesul de învățămînt se desfășoară în limba romanes, iar în plus — așa cum se procedează în alte secții cu predarea în limba maternă — se mai învață și limba română. Această concluzie este însă **greșită**, căci predarea are loc în limba română, și numai o singură oră pe zi este rezervată învățării limbii romanes!

Cu ocazia interviurilor efectuate cu noile învățătoare de școală elementară s-a putut constata că 12 dintre acestea cunoșteau limba română și cea romanes, iar trei dintre ele cunoșteau și limba maghiară. Acest lucru se datorează faptului că pregătirea a avut loc în cadrul *secției române a Liceului Pedagogic*. Nu s-a putut stabili dacă, din principiu, cursurile de pregătire pentru învățători romi s-au organizat numai în secții române, deoarece Inspectorul general școlar din Tîrgu-Mureș nu s-a arătat interesat să discute această problemă.

În clasele unde predau în prezent învățătoarele rome, sînt înscriși în majoritate copii romi care cunosc *limba maghiară* și, parțial, *limba romanes*. Acești copii întâmpină dificultăți considerabile, deoarece predarea are loc în *limba română*, *limba romanes* fiind învățată doar o oră pe zi. În realitate, acești copii sînt confrunțați de la început cu o limbă străină, ceea ce nu prea contribuie la ușurarea situației lor școlare în general.

Uimitor este faptul că, deși atât conducerile școlilor respective, cât și reprezentanții organizațiilor de romi recunosc existența acestor dificultăți, ei totodată le și minimalizează susținând că, oricum, copiii trebuie să învețe și limba română pentru a se putea descurca pe piața forței de muncă. Acest argument nu este valabil dacă luăm în considerare „dificultățile inițiale” ale copiilor romi. În plus, nu se ia în considerare faptul că în toate secțiile cu predare în limba maternă, limba română este materie obligatorie, deci și în secțiile maghiare sau germane se învață limba română. Din argumentația utilizată se poate trage doar concluzia lipsei unui angajament total din partea celor în cauză.

În comuna *Crăciunești/Nyárádkarácsony* s-a constatat că părinții erau puțin înclinați să-și înscrie copiii în nou înființata *clasă omogenă de romi*: doar 9 copii sînt înscriși în aceasta, majoritatea celorlalți copii frecventează *secția maghiară*. Înființarea clasei omogene nu s-a făcut pe baza unei necesități existente, ci pe bază de recrutare: noul învățător rom fusese solicitat de președintele Uniunii Romilor din Județul Mureș și inspectorul școlar din Tîrgu-Mureș să colecteze cîteva semnături, pentru înființarea unei clase, de la părinții romi din Crăciunești. Astfel, cu nouă semnături obținute s-a creat clasa de romi: trei copii au 6 ani, doi au 7 ani, alți trei au 9 ani și unul are 13 ani, aceasta reprezentînd structura de vîrstă a clasei I-a.

Conform informațiilor primite din partea președintelui Uniunii Romilor din Județul Mureș, Csorkuly Sándor, 90% din romii din județul Mureș sînt vorbitori de limba maghiară; este și mai greu de înțeles, de ce în această situație s-a promovat în mod prioritar pregătirea romilor vorbitori de limba română.

1.2.3. Prejudecăți, intoleranță și discriminare socială

Ostilitatea crescîndă față de romi după 1990 reiese atât din consolidarea prejudecăților față de aceștia, cât și din apariția unor noi forme și structuri discriminatorii. În acest sens se pot distinge patru nivele de discriminare:

a) Utilizarea *forței cuvîntului*, adică prezentarea în mass-media de știri bazate pe prejudecăți, cu scop de discreditare.

Reportajele tendențioase care apar în mediile de informare, calificînd în mod generic romii drept „criminali” și „necivilizați”, au permis unei părți a populației să-și proiecteze asupra romilor toate nemulțumirile acumulate, timp de decenii (!), din cauza situației insuportabile din societate și economie. În acest mod, mass media a sprijinit răspîndirea concepției conform căreia creșterea criminalității și, legată de aceasta, înrăutățirea siguranței publice ar fi în strînsă legătură cu „problema țiganilor”. Romii sînt prezentați drept „rechinii pieței negre” care vor să se îmbogățească pe seama mizeriei populației. Conform multor rapoarte, activitățile de comerț sau meseriile romilor (cum ar fi comerțul cu cai, re folosirea materialelor uzate) sînt „activități neproductive” sau reprezintă „afaceri fără muncă” („bișniță”¹⁸), în timp ce populația majoritară efectuează o „muncă cinstită”.

Mass media, și în special televiziunea, contribuie la perpetuarea și amplificarea rolului de țap ispășitor atribuit romilor. Majoritatea articolelor care se referă la romi sînt înțesate de descrieri umiltoare și înjositoare¹⁹. Prin acest mod de prezentare unilateral, mediile sînt complice la acutizarea conflictelor. Transmiterea agresivității verbale duce la micșorarea pragului de inhibiție față de utilizarea violențelor fizice. Această relație dialectică stă la baza creșterii polarizării din societatea românească.

b) *Discriminarea instituțională* de către autorități, instituții de stat sau controlate de stat, cum ar fi poliția și justiția.

După cum o demonstrează violențele de gen pogrom (vezi pct. 4), de multe ori poliția și justiția refuză să acorde ajutor atunci cînd este nevoie. În cazul unora dintre excese, poliția

nu a intervenit, iar în alte cazuri autoritățile locale au fost chiar implicate. În nici unul din cazuri nu s-a inițiat o procedură juridică contra celor răspunzători²⁰.

c) *Violența particulară organizată*

Din această categorie fac parte excesele minerilor din București în iunie 1990. Minerii, chemați de regimul Iliescu la București pentru a nimici demonstrația pentru democrație din Piața Universității, și care au cutreierat cartierele romilor din Capitală maltratând pe cine apucau. Acțiunea, inițiată de putere, a fost declarată a fi o inițiativă particulară a minerilor. Nici în cazul acestor excese, făptașii nu au fost trași la răspundere.

d) *Violența particulară individuală*

Aceasta are loc independent de instituțiile de stat sau organizațiile cetățenești, și nu are motiv să se teamă de urmărirea justiției.

Campaniile înscenate sau tolerate de stat au redus pragul de inhibiție al populației. Începând cu anul 1990, atacurile și violențele față de romi s-au amplificat. Aceștia au fost izgoniți din satele lor, casele lor fiind incendiate și bunurile lor distruse în întregime. În perioada ianuarie 1990 – iunie 1994 s-au înregistrat 30 de atacuri în 14 județe²¹. În majoritatea cazurilor era vorba de o mulțime revoltată de câteva sute sau mii de oameni care voiau să răzbune presupusele fapte criminale ale unor romi izolați aplicând *linșajul*. Cazul cel mai grav a avut loc în data de 20/21 septembrie 1993 în comuna Hădăreni (jud. Mureș).

În România s-a instaurat un climat care permite oricui să-i trateze pe romi ca și cum nu ar avea drepturi egale cu restul populației. Statul își declină răspunderea, referindu-se la existența drepturilor pentru minorități, dar nu este capabil să garanteze respectarea acestora, mai ales în ce privește romii. Între promisiunile retorice și punerea acestora în practică se cascadează o prăpastie adâncă. Se pune întrebarea în ce măsură guvernul României poartă o parte din răspunderea pentru discriminarea socială a romilor. Chiar dacă nu există o discriminare și urmărire clară din partea statului, tolerarea de către acesta a mecanismelor de discriminare pare să indice tranziția de la discriminarea socială spre cea structurală.

1.2.4. Organizații politice

Organizațiile politice ale romilor, nou înființate după 1990, nu dispun de o influență prea largă nici în cadrul comunităților de romi, nici la nivelul societății globale. Acest lucru se datorează în special marelui număr de organizații și partide apărute, abundență care îngreunează articularea și promovarea intereselor romilor față de societatea majoritară. În plus, mare parte a populației romilor este caracterizată de prudență, dar și de ignoranță față de organizații și partide în general. Eterogenitatea comunităților de romi este cea care stă la baza fenomenului de dispersare care le caracterizează. În acest sens, un rol important îl au atât conflictul dintre reprezentanții „tradiționaliști” și cei „moderniști” ai romilor, cât și aspirațiile de putere ale unor personalități locale, care își legitimează pretențiile pe baza identităților regionale sau ale comunităților. Din aceste motive, toate încercările de a crea o „organizație-umbrelă” sînt sortite eșecului.

Deocamdată, situația concurențială dintre diferitele organizații și partide ale romilor este mai puternică decît tendința lor de solidarizare. Totuși, acest lucru se poate înțelege dacă se ia în considerare că în perioada 1945-1989 romii nu au avut nici reprezentanți culturali, nici politici, și cu atât mai puțin experiență în strategiile politicii minoritare. Pînă nu se va crea o bază solidară, pînă ce sprijinul din partea instituțiilor statului, a partidelor de opoziție²² și a personalităților marcante va rămîne tot atât de redus ca și pînă acum, aceste organizații nu vor reuși să realizeze schimbările fundamentale atât de urgent necesare, în special în domeniul social, educațional și economic.

La Tîrgu-Mureș există partidul *Uniunea Romilor din Județul Mureș* precum și fundațiile *Casrom* și *Čakra*.

2. Elaborarea pe plan local a unor strategii de sensibilizare față de minoritatea romilor

2.1. Necesitatea acțiunii

Dilema romilor constă în faptul că, pe de o parte, nu există un stat în Europa care să-i sprijine (ei neavând o „națiune-mamă”), iar pe de altă parte, nu dispun de un „lobby” influent care să le reprezinte interesele. În lipsa „națiunii-mamă”, sprijinul din partea organizațiilor internaționale devine deosebit de important: numai acestea (ONU, Consiliul Europei, ONG-uri) pot atrage atenția asupra situației romilor, să le prezinte necesitățile în diferite foruri și să exercite presiuni asupra guvernului pentru ameliorarea situației lor, respectiv să introducă în reglementările internaționale prevederi sau recomandări specifice. Această „asigurare a spatelui” pozitivă *nu* absolvă însă organizațiile romilor de obligația de a căuta soluții proprii pentru problemele lor specifice, la nivel național sau regional. Nu se poate ignora necesitatea unirii, respectiv acționării coordonate dintre organizațiile romilor, precum și cea a solidarizării din partea altor partide, care în Parlament să ia atitudine în mod deschis în favoarea solicitărilor romilor și să elaboreze în programele lor strategii pentru rezolvarea acestora. În acest context, politica oficială a guvernului ar trebui să punteze și să pledeze pentru toleranță și înțelegere reciprocă: ar trebui să ia atitudine clară, în public, contra oricărei forme de discriminare și să condamne explicit toate violențele motivate rasist — dar ea este încă foarte departe de împlinirea acestor deziderate. În afară de aceste *condiții-cadru formale* (care ar putea duce la crearea unui climat de acceptare și toleranță), sînt urgent necesare *măsuri* pe termen mediu și lung care să ducă la ameliorarea situației *catastrofale existente în domeniul educației și pregătirii romilor*. Soluții adecvate nu se prea întrevăd, deoarece pe de o parte romii — după cum s-a mai amintit — nu au o „țară-mamă” care să-i ajute și să le promoveze interesele, iar pe de altă parte, spațiul de manevră al guvernului este restrîns din cauza resurselor financiare reduse de care dispune statul.

Chiar dacă marginalizarea politică a romilor s-a înlăturat, măsurile pentru ameliorarea situației lor socio-economice se dovedesc a fi mult mai dificil de luat. Dacă forțele politice continuă să ignore sau să minimalizeze importanța acestui fenomen, și nu elaborează strategii pentru soluționarea sa, se poate conta pe apariția de conflicte socio-etnice cu efecte negative la nivelul întregii societăți.

Diversitatea centrelor de greutate ale problemelor precum și ale pretențiilor a reieșit clar cu ocazia deplasărilor efectuate în timpul cercetării. În discuțiile purtate atît cu persoane independente, cît și cu reprezentanți ai organizațiilor romilor s-a cerut concretizarea strategiilor de acțiune preconizate. Pentru început, rezultatul a decepționat, deoarece, deși idei există, seriozitatea și credibilitatea realizărilor lor practice sînt îndoielnice. În plus, lipsa unui angajament total, direcționat mai ales înspre schimbări formale și nu structurale, reprezintă de asemenea o slăbiciune esențială. Există totuși șansa ca, prin continuarea schimbului reciproc de informații și prin clarificarea în continuare a problemelor, să se găsească și să se aplice soluțiile posibile.

2.2. Proiecte și inițiative posibile

Proiectele și inițiativele care vor fi enumerate în cele ce urmează decurg din lipsurile, contradicțiile și situațiile deficitare constatate. Ele trebuie considerate ca „**recomandări de pornire**” sau „**idei inițiale**”. Reacțiile critice sau aprobative din partea celor implicați (romi, reprezentanții acestora, NGO-uri din România) sînt așteptate încă să apară. Din aceste discuții s-ar putea naște **strategiile de acțiune** necesare. Bineînțeles că prin proiecte și inițiative nu se

va putea obține o ameliorare generală a situației, dar cel puțin se va putea găsi o șansă pentru schimbare și se va putea elabora o perspectivă mai concretă.

2.2.1. În domeniul educației și pregătirii

Perspectivile de educare și pregătire ale *romilor marginalizați, pauperizați* sînt îngrijorătoare. Multe familii de romi nu sînt capabile nici măcar să ofere copiilor lor posibilitatea de a frecventa o școală. Aceasta se datorează atît lipsei de resurse financiare (pentru îmbrăcăminte, materiale școlare, hrană), cît și motivației reduse. Privind problema din unghiul de vedere occidental, aici ar fi domeniul de competență al asistenților sociali sau „streetworkers”, care să discute cu aceste familii. În România însă nu există deocamdată asistenți sociali, astfel încît această sarcină ar trebui să revină *organizațiilor de romi*.

Deoarece cele mai mari probleme rezidă în pregătirea preșcolară și elementară a copiilor romi, **prioritar ar trebui promovată formarea de educatoare și învățătoare rome**, respectiv **ameliorată pregătirea specifică a învățătorilor care urmează să se ocupe cu copiii romi**. În lipsa unor schimbări pozitive în aceste trepte de bază, inegalitatea generală de șanse, existentă în momentul de față, are puține posibilități de îmbunătățire.

Propuneri și recomandări:

I. Instituirea de burse pentru formarea de educatoare din rîndul romilor

Ar trebui demarată încercarea de a atrage tinere rome în activitatea de formare a educatoarelor pentru grădinițe. Pentru aceasta vor trebui parcurse următoarele etape:

— să se găsească fundațiile sau organizațiile care ar putea acorda sprijin material pentru această acțiune;

— să se determine modalitățile de selecție a candidaților (deci să se stabilească criteriile după care se vor acorda bursele);

— să se asigure publicarea și mediatizarea acțiunii.

II. Acordarea de burse pentru formarea de învățători romi

Văzut în perspectivă, necesarul de învățători romi este mare, motiv pentru care ar trebui sprijinită ideea de a crea un stimulent pentru atragerea candidaților la cursurile de pregătire prin acordarea de burse. Pe de o parte, părinții au tot mai puține posibilități de a asigura copiilor mijloacele pentru școlarizare și întreținerea la internat, pe de altă parte atracția pentru pregătirea de învățători la ciclul primar scade mereu din cauza prestigiului social redus al unei asemenea funcții, legat de nivelul scăzut al salariului și de pregătirea sa profesională mai slabă. Etapele de parcurs ar fi următoarele:

— identificarea unor fundații sau organizații internaționale de educație care ar fi capabile să acorde sprijin financiar;

— neapărat, obținerea informațiilor referitoare la posibilitatea organizării unei clase de pregătire și la secția maghiară a Liceului pedagogic;

— inventarierea la fața locului a necesarului în viitor de învățători romi, în special în cîteva comune selectate în acest scop (de ex. Crăciunești/Nyárádkarácsony, Băgaciu/Szászbogács, Sînpaul/Kerelőszentpál, Band/Mezőbánd);

— stabilirea valorii burselor și a numărului de burse ce se va acorda anual — pe baza costurilor momentane pentru internat și materiale școlare; o bursă anuală (un elev/9 luni) ar avea următoarea structură:

internat (cazare și hrană)	99 DM
material școlar	50 DM
bursă anuală/elev	149 DM

— judecarea criteriilor de acordare a burselor (media notelor din concurs), procedeele de selecție, compoziția comisiei de selecție, factorii de decizie;

— publicarea concursului și anunțarea sa în școlile generale din județul Mureș.

III. Inițiative care ar putea fi luate în cadrul „Centrului Intercultural”

— **Masă rotundă** pe tema pregătirii învățătorilor romi în județul Mureș.

Participanți: reprezentanți ai Inspectoratului școlar județean, învățătoare rome, directorii școlilor generale în care funcționează nou înființatele clase de romi, reprezentanți ai organizațiilor de romi.

Scopuri: clarificarea necesarului de învățători romi vorbitori de limba maghiară, precum și a motivației tinerilor romi de a urma o pregătire în această direcție.

— **Masă rotundă** pe tema situației generale a învățămîntului în „clasele omogene de romi” și în special a dotării lor (materiale didactice și manuale de limba romanes).

Participanți: învățătoare rome, reprezentanții organizațiilor romilor și ai Inspectoratului școlar.

Scopuri: să se acorde nou instalatelor învățătoare posibilitatea de a-și prezenta experiența, problemele și necazurile și să se elaboreze în comun propuneri pentru ameliorarea situației acestei noi forme de învățămînt. (În momentul cercetării, „clasele omogene de romi” erau deficitare din punctul de vedere al materialului didactic, iar pentru predarea limbii romanes nu existau nici manuale, nici materiale ajutătoare).

— **Inițierea unui schimb de experiență** între noile învățătoare și învățătoarele care predau în clase mixte (ca de ex. învățătoarele de la secția maghiară a Școlii elementare din Crăciunești/Nyárádkarácsony). Deoarece aceste noi învățătoare se simt izolate în viața școlară cotidiană și au impresia că necazurile lor nu interesează pe nimeni, un schimb de experiență ar putea produce eventual, ca efect secundar, o îmbunătățire a imaginii lor publice (o creștere a prestigiului funcției lor) și ca urmare creșterea motivației lor individuale.

— **Efectuarea unei runde de discuții** cu aceste noi învățătoare în scopul organizării de activități extrașcolare, cum ar fi excursii școlare sau eventual o tabără de vară, pentru copii romi defavorizați.

— **Căutarea posibilităților** de întemeiere a unei inițiative a femeilor sau a învățătoarelor, avînd drept centru de greutate organizarea activităților extrașcolare, precum și căutarea soluțiilor pentru ameliorarea premiselor de natură fizică a elevilor romi (măsuri pentru alimentație în timpul școlii, precum și pentru asistență medicală).

2.2.2. În domeniul cultural

Aici trebuie luată în considerare importanța rolului culturii în procesul de păstrare și regăsire a identității, mai ales în ce-i privește pe tineri. Transmiterea tradițiilor și obiceiurilor prin cîntec, dans și muzică trebuie promovată pentru păstrarea bogăției și varietății acestei culturi. În acest sens, sprijinirea unor schimburi culturale (inițierea de parteneriate și cooperări, organizarea de turnee) ar putea fi utilă.

Propuneri:

În primul rînd, este nevoie de culegerea informațiilor privind atît numărul formațiilor de cîntece și dansuri care există la nivelul județului, cît și despre condițiile și premisele funcționării acestora. În al doilea rînd, se va vedea dacă aceste formații dispun de spații pentru exerciții și probe, care să le permită desfășurarea unei activități continue. După obținerea acestor date preliminare, se preconizează organizarea unei **runde de convorbiri** care să se centreze pe următoarele puncte:

— culegerea de informații referitoare la sprijinul necesar;

— recomandarea constituirii unor „Asociații culturale a romilor” pe baza structurii grupurilor culturale funcționale, pentru a facilita astfel luările de contact cu eventuali sponsori sau fundații culturale;

— deoarece în Ungaria există deja mai multe asociații culturale ale romilor, ar trebui avute în vedere, în primul rând, schimburile de experiență cu acestea, iar în al doilea rând, eventual, constituirea unor rețele.

2.2.3. În domeniul sănătății

În acest domeniu ar fi recomandată promovarea organizării unor **seminare cu specific de educație sanitară și preventivă**, precum și **motivarea unor servicii medicale voluntare**.

Ar fi utile următoarele activități:

- cursuri de prevenire a bolilor infecțioase și, respectiv, de informare despre SIDA;
- cursuri de predare a cunoștințelor medicale elementare — ar trebui căutați parteneri de discuție din diferite comune ale județului, care să fie invitați apoi la un curs;
- inițierea de servicii medicale voluntare.

Aceste activități, care bineînțeles se vor desfășura numai de către sau sub îndrumarea personalului medical autorizat, necesită în prealabil purtarea unor *discuții clarificatoare*, respectiv *culegerea de informații suplimentare*:

— în ce mod s-ar putea organiza cursurile de pregătire sau de informare, cine ar putea pregăti și conduce asemenea manifestări;

— în câteva comune selectate ar trebui văzut care este cercul de persoane susceptibile de a fi mobilizate pentru participarea la „Cursurile de predare a cunoștințelor medicale de bază”, cercetat unde ar putea avea loc asemenea cursuri și seminare, și care ar trebui să fie volumul acestora;

— stabilirea de contacte cu medici și personal de educație sanitară, pentru a purta cu aceștia discuții despre cursurile ce urmează să fie organizate.

Ar fi recomandabilă stabilirea de contacte cu organizația „*Médecins sans Frontières*” (filiala Cluj) care dispune de o largă experiență în domeniul proiectelor medicale. În afară de aceasta s-ar putea contacta *Organizația Mondială a Sănătății* pentru obținerea de sprijin, ajutor și indicații.

2.2.4. Demontarea prejudecăților și a intoleranței

Prejudecățile față de populația romilor nu pot fi ignorate. Conform unui sondaj efectuat de IRSOP²³ (Institutul român pentru sondarea opiniei publice), 68% din cei interogați și-au declarat deschis antipatia, 5% simpatia și 27% indiferența față de etnia romilor. 41% din populația României se declară de acord cu atacurile contra romilor din presă. În cursul discuțiilor, rare au fost cazurile ca în câte o propoziție secundară, marcată de stereotipii, să nu se introducă observații disprețuitoare sau ofensatoare la adresa romilor. Din păcate, prejudecățile menționate nu se referă doar la o parte a romilor, ci se aplică întregii etnii, indiferent de clasa socială sau vârsta lor. Acest lucru se datorează faptului că în România, romii sînt percepuți ca o grupă omogenă. Multipla lor diferențiere fie nu este percepută, fie pur și simplu dată la o parte. Pentru a contracara această imagine falsă și stigmatizarea care decurge din ea, este nevoie de clarificări fundamentale, dar acestea reprezintă un proces anevoios și de lungă durată. Dacă de exemplu în Ungaria, deja din anii '70, mulți oameni de știință, angajați în problematica romilor (sociologi, juriști, pedagogi) au combătut în nenumărate lucrări de cercetare și publicații, prejudecățile sus-amintite și s-au străduit să clarifice problemele legate de acestea, în România nu s-a făcut nici măcar un început în acest sens. În Ungaria s-a stabilit deja din 1990 chiar și o cooperare strînsă între oamenii de știință și organizațiile romilor, în scopul căutării și aplicării strategiilor de acțiune adecvate.

Propuneri:

I. În vederea conștientizării diferențelor existente, în ce privește structura etnică, la nivelul aproape fiecărei comune din județ, precum și a faptului că în acestea există comunități de romi diferite (din punct de vedere lingvistic, cultural și social) ar trebui efectuată în timp o **inventariere locală** a situației existente în orașele și comunele mai mari ale județului Mureș.

Inventarierea sau constatările de la fața locului ar trebui centrate pe următoarele domenii: dezvoltare demografică, limba utilizată și identitatea aleasă, situația școlară, situația economică (domenii de activitate, respectiv locuri de muncă).

Asemenea inventarieri facilitează și elaborarea strategiilor de acțiune necesare, evidențiind necesitățile concrete atât în domeniul educațional, cât și ocupațional.

II. **Modul de prezentare** ale unor mici inițiative sau ale unor realizări deosebite ale romilor ar trebui discutat în colaborare cu organizațiile romilor.

În acest sens o *propunere* ar fi organizarea unui **tîrg anual** pentru produse artistice sau ale meseriașilor romi, unde, în afară de comercializarea acestor produse, s-ar putea prezenta practic și modul în care ele se realizează.

III. Inițiative, care s-ar putea lua în cadrul „Centrului Intercultural”

— **Masă rotundă** pentru clarificarea următoarelor probleme: Care sînt condițiile existente pentru o activitate publică, respectiv ce posibilități trebuie create în acest sens? De ce nu este posibilă organizarea unui lobby în favoarea romilor?

Pentru aceasta ar trebui aduse la masa discuțiilor organizațiile romilor, reprezentanții unor ONG-uri din România, organizații bisericești și caritative, jurnaliști. Reprezentanții majorității vor trebui să-și declare deschis reținerile pe care le au față de organizațiile romilor, căci numai astfel se poate ajunge la o discuție constructivă, capabilă să depășească barierele vădite, existente în calea cooperării. Pasul următor ar fi colectarea de idei care să fie utile pentru clarificarea problemelor rămase deschise, amintite mai înainte.

De asemenea, tematizarea relației dintre pauperizare și criminalitate apare ca o necesitate urgentă. Scopul acesteia ar fi demontarea prejudecății conform căreia criminalitatea este un fenomen motivat „etic” și clarificarea faptului că, de fapt, este o problemă socio-economică.

În mod surprinzător, sărăcia și mizeria în care trăiesc mase largi ale populației din România (incluzînd o mare parte a populației de romi) nu este tratată pînă în prezent ca un fenomen social sau economic, ci ca o problemă a siguranței interne (sub deviza „creșterii criminalității”). Faptul că majoritatea romilor (în special pătura muncitorilor sezonieri și auxiliari) și-au pierdut locurile de muncă și se află în imposibilitate de a găsi altele este binecunoscut. Pentru a-și putea hrăni familiile, acestora le rămîne deschis mai întotdeauna numai drumul spre „economia din umbră”, caracterizată prin ilegalitate și criminalitate. Astfel, cercul argumentelor se închide.

Propuneri și recomandări:

I. Dr. Tauber István, un jurist angajat care lucrează în Ungaria, a publicat împreună cu alți colegi mai multe analize științifice, care demonstrează că „Structura deviantă și calitatea acesteia” este univoc determinată de factori socio-structurali, și în nici un caz **nu** provine din apartenența etnică²⁴. Deoarece, cel puțin deocamdată, este greu de presupus că în România se vor efectua astfel de analize, s-ar putea lua în discuție ideea organizării unui seminar în cadrul *Centrului Intercultural*, la care dr. Tauber să fie invitat pentru a susține un referat. În acest caz, publicul-țintă ar putea fi compus din reprezentanți ai poliției, justiției și mass-mediei.

II. În afară de aceasta, rezultatele cercetărilor științifice maghiare ar putea fi publicate în revista trimestrială a *Centrului Intercultural*, „Altera”.

Raportul de față, precum și schemele recomandate, nu conțin decît o grilă generală de argumente și criterii, care ar trebui luate în considerare la planificarea, punerea în practică și supravegherea activităților în domeniul educațional, cultural și sanitar. Ca și pînă acum, se impune efectuarea unor analize și stabilirea unor concepții în funcție de comuna sau cartierul

de care este vorba, pe baza cărora să se elaboreze strategii de acțiune încadrate în contextul socio-economic și cultural respectiv, orientate astfel direct către un anumit grup-țintă.

NOTE

1. Președintele Uniunii romilor din Județul Mureș, Csorkuly Sándor, apreciază numărul populației de romi din județul Mureș la 150.000 persoane.
2. Estimarea aparține lui Bobó György, conducătorul formației de dansatori romi din comună, precum și primarului comunei.
3. Estimarea aparține „voievodului” (vajda) Mihai Burtea și pastorului bisericii reformate din comună.
4. Vezi și Cherata, L.: **Istoria țiganilor**. București, 1993, pag. 45-55.
5. Această noțiune autodefinitorie a fost introdusă de romi numai în ultimii ani. Caracteristica externă este, evident, purtarea pălăriilor specifice (chiar și băieții din aceste familii pot fi văzuți rareori fără pălării).
6. Raportul OIM: **Raport of the Commission of Inquiry set up to Examine the Complaint Concerning the Observance by Romania of the Discrimination (Employment and Occupation) Convention**. Geneva, mai-iunie 1991, pag. 185.
7. Kemény István (1976), pag. 19.
8. Datele oficiale despre șomaj au fost comunicate de Emil Groza, director al Direcției de muncă și protecție socială Mureș.
9. Vezi *Legea nr. 1/1991*, referitoare la protecția socială a șomerilor, din **Monitorul Oficial al României**, anul IV, nr. 199, 14.08.1992, pag. 2-5.
10. Vezi *Legea privind ajutorul social*, din **Monitorul Oficial al României**, anul VII, nr. 131, pag. 1-4.
11. Vezi **Dispozițiile Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. 307/1994**.
12. Vezi *Legea învățământului*, din **Monitorul Oficial al României**, an VII, nr. 167, pag. 3, cap. III, art. 20, aliniatul 4.
13. Vezi *Legea învățământului*, din **Monitorul Oficial al României**, an VII, nr. 167, pag. 5.
14. Mai nou, în subordinea Consiliului Județean (n. r.).
15. Vezi **Învățământul cu predarea în limbile minorităților naționale din România, anul școlar 1993/94**, editat de Consiliul pentru minoritățile naționale, București 1994, pag. 15.
16. Trei tineri și-au întrerupt pregătirile (o elevă s-a căsătorit, iar doi s-au retras din cauza lipsei posibilităților financiare ale familiilor respective).
17. Deoarece până în prezent nu există o aprobare scrisă din partea Inspectoratului școlar sau, respectiv, a Ministerului Învățământului, aceste șapte învățătoare rome nu primesc salariu.
18. Vezi **Baricada**, nr. 46 din 17.11.1992, pag. 2, *Sînt murdari, infecți și de nesuferit*, **România liberă** din 10.11.1993.
19. Vezi **Adevărul**, **Zig-zag**, **Azi** și **România Mare** din perioada iunie-noiembrie 1990; **România Liberă** din 10.08.1990, 19.09.1993, 3.12.1993, 27.02.1994, 6.03.1994; **Adevărul** din 26.07.1994; **Allgemeine Deutsche Zeitung für Rumänien** din 5.05.1994 (*Prejudecăți, norme, jocuri în nisip*).
20. Vezi: Human Rights Watch Helsinki (vol. 6, nr. 17): **Romania, Lynch Law: Violence against Roma in Romania**. New York 1994, pag. 30-31.
21. Vezi **Documente despre violențe împotriva romilor în România** editate de Romani Criss pentru *Seminarul despre dimensiunea umană a romilor în regiunea CSCE*, Varșovia, 20-23.09.1994; Human Rights Watch Helsinki 1994, pag. 8-30.
22. Actualmente partidele de guvernământ (n. r.).
23. Vezi și Nelson, Daniel (editor): **Romania after Tyranny**, Westview Press 1992; Gheorghe, Nicolae: *Între emancipare și discriminare. Aspecte istorice și actuale ale problemei romilor din România*, în **Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik**, an IV, vol 2. noiembrie 1992, pag. 73-74.
24. Tauber, I.(1993), pag. 192-194; Tauber, I.(1984), pag. 174-188; Vigh-Tauber-Madáchi (1986); Sárkány-Tauber (1990); Sárkány-Tauber (1994), pag. 447-469.

Traducere de Mircea Beșa

*

Brigitte MIHOK (n. 1958, Arad) a absolvit Facultatea de Studii Politice din Berlin. Este cercetătoare în domeniul relațiilor interetnice în Europa de Est. A publicat numeroase studii și articole despre situația socio-economică a romilor. Autoare al lucrării *Ethnostratification im Sozialismus, aufgezeigt an den Beispielländern Ungarn und Rumänien* (1990) și coautoare a publicației *Die Roma - Hoffen auf ein Leben ohne Angst. Roma aus Osteuropa berichten* (1992).

Brigitte Mihok, Recherchebericht zur Situation der Roma im Landkreis Mureş (Siebenbürgen) und Entwicklung von Sensibilisierungs-strategien gegenüber der Roma-Minderheit vor Ort, studiu efectuat la cererea Fundației Heinrich Böll, octombrie 1995.